

Konflikter och mediestormar, 1971–1972

Den 1 september 1971 invigdes den internationella miljövardsmässan ”Luften, larmet och vi” i Jönköping. Människor sökte sig dit från när och fjärran. Lokalpressen rapporterade att ett åttiotal japaner infunnit sig och att tyskan och engelskan ”surrade flitigt” bland deltagarna.⁴⁵⁹ Invigningstalaren Axel Iveroth, verkställande direktör i Industriförbundet, höll dock sitt anförande på svenska. Han riktade sig uttryckligen till en nationell publik. ”Det är ingen överdrift”, framhöll han, ”att påstå att vårt folk nu besjålas av en kolossal miljöambition.” Kanske rörde det sig rentav om ”tidernas största folkrörelse på miljövårdsområdet”.⁴⁶⁰

Iveroth betonade att det svenska miljöengagemanget omfattade både den yttre och den inre miljön. Det förstnämnda syftade på luft, vatten, skog och mark. Det sistnämnda avsåg arbetsmiljön. Distinktionen var tidstypisk och speglade en pågående politisk kamp kring miljödebattens inriktning. Från socialdemokratiskt håll drevs linjen att arbetskyddsfrågor skulle tillmätas lika stor vikt som naturskyddsfrågor. Det var ett försök att flytta fram positionerna inom miljödebatten och samtidigt förankra partiets miljöpolitik inom fackföreningsrörelsen. Gifterna på fabriksgolvet var, till skillnad från kvicksilvergäddorna, en fråga som arbetarrörelsen kunde mobilisera kring.⁴⁶¹

Axel Iveroth kommenterade utvecklingen och framhöll i sitt tal att den yttre miljön länge hade stått i förgrunden av miljödebatten. De senaste månaderna hade dock arbetskyddsfrågor rönt allt större intresse. Debatten på detta område präglades dock, enligt Iveroth, av intensitet och känslor snarare än av sakkunskap. Särskilt lyfte han fram

”det senaste utbrottet från en av våra så kallade miljövårdskändisar”. Den som åsyftades var Hans Palmstierna. Han hade på uppdrag av Svenska Fabriksarbetareförbundet lett en utredning kring hälsorisker i svensk kemisk industri. Rapporten hade presenterats på fackförbundets kongress i Stockholm den 20 augusti 1971.

Från talarstolen hade Palmstierna gått till storms mot såväl näringslivet som forskarsamhället. Han anklagade båda för att inte ta arbetsmiljöfrågor på allvar. Dessutom riktade han skarp kritik mot att universitetsanställda forskare tog på sig konsultuppdrag inom industrin. I pressen blossade en infekterad debatt upp. Palmstierna angreps från många håll, inte minst av forskare. Iveroth uttryckte det i sitt tal som att Palmstierna inte längre var någon väckarklocka. Han hade förlorat den klang som han en gång hade: ”Han har intet mer att säga, när han för att få uppmärksamhet anser sig behöva ta till så grova uttryck som i sitt anförande på Fabrikskongressen.”⁴⁶²

Iveroths utspel väckte även det stor medial uppståndelse. På *Dagens Nyheter*s förstasida karaktäriserades det som ”ett av de magnifikaste personangreppen i svensk debatt på mycket länge”.⁴⁶³ Hans Palmstierna valde att inte replikera. För *Svenska Dagbladet* uppgav han sig vara ledsen och besviken. Han ansåg sig ha blivit missförstådd.⁴⁶⁴ Men i den privata korrespondensen var tonläget annorlunda. Där beskrev han Iveroths anfall som ”politiskt korkat”. Det skulle få stå för sig självt ”i all sin glimrande, avslöjande glans”. I själva verket, hävdade Palmstierna, hade Iveroth gjort arbetarrörelsen en tjänst. Talet bevisade att klasskampens tid inte var förbi.⁴⁶⁵

Mediestormen kring Palmstierna och Iveroth illustrerar hur den svenska miljödebattens dynamik på några få år hade förändrats i grunden. Sensommaren 1971 var miljöfrågorna politiserade. Det hade de inte varit under genombrottet hösten 1967. Då talade Palmstierna om behovet av information och upplysning snarare än om klasskamp. Men vad fick det förändrade debattklimatet för konsekvenser? Hur påverkades cirkulationen av kunskap och expertis? Var det under tidigt 1970-tal fortfarande möjligt för en vetenskaplig varningsröst att bli en samlande gestalt i miljödebatten? Eller var konfliktlinjerna redan uppdragna och positionerna låsta?

Sensommaren 1971 kunde det nog tyckas så. Konflikten mellan Palmstierna och Iveroth var avgrunds djup. Men tidens miljödebatt rymde fler aktörer. Dessutom innehöll den fler spår än den inre och den yttre miljön. Av särskild betydelse var det växande intresset för de stora globala framtidsfrågorna. Vart var mänskligheten på väg? Höll vi på att bli för många? Hur länge skulle naturresurserna räcka?

Den här typen av frågeställningar hade varit högst närvarande i miljödebatten hösten 1967, inte minst genom Hans Palmstiernas försorg. Men hösten 1971 var det andra aktörer som grep sig an överlevnadsfrågorna. Den som kom att få störst genomslag var Gösta Ehrensvärd, professor i biokemi vid Lunds universitet. Han hade under 1960-talet vunnit ryktbarhet som populärvetenskaplig författare, men hans verkligt stora publika genombrott kom 1971 med pocketboken *Före – Efter: En diagnos*. Den gavs ut i oktober månad och blev snabbt en stor kommersiell framgång. I julhandeln 1971 toppade den bokhandelns försäljningslistor.⁴⁶⁶

Gösta Ehrensvärd argumenterade i sin bok för att 1970-talets hyperindustrialiserade samhälle skulle komma att bli en historisk parentes. Enligt hans beräkningar skulle uttömningen av jordens begränsade resurser i kombination med en accelererande befolkningsökning leda till en global kris omkring år 2050. Därefter förutsåg han århundraden av svält och anarki innan en betydligt fåtaligare mänsklighet skulle återgå till att leva i ett agrarsamhälle på svensk 1700-talsnivå, med punktvisa inslag av tekniska och kemiska industrier. Med 1970-talets västerländska mått mätt skulle den framtida levnadsstandarden vara låg, men den skulle å andra sidan vara långsiktigt stabil. Den industriella civilisationens dagar var räknade – men inte människans.⁴⁶⁷

Ehrensvärds diagnos kom att ge upphov till en intensiv debatt om mänsklighetens framtid. Den tändande gnistan var kärnfysikern Tor Ragnar Gerholms motskrift: *Futurum exaktum* som gavs ut i februari 1972. Debatten mellan och omkring Ehrensvärd och Gerholm hade dock inga personliga eller partipolitiska konfliktdimensioner. Den handlade om kunskapen och dess gränser. Vad kunde vetenskapsmän egentligen säga om framtiden? Vilket värde hade beräkningar, prognoser och scenarion? Frågorna hade en särskild laddning inför den stundande

FN-konferensen om den mänskliga miljön som skulle gå av stapeln i Stockholm i juni 1972.

Miljö- och framtidsdebatterna var intimt sammanflätade med varandra. Såväl i Sverige som internationellt befann sig framtidsforskning på frammarsch. Många politiker, företagsledare, vetenskapsmän och intellektuella knöt stora förhoppningar till fältet. Andra oroade sig för vilken riktning forskningen skulle ta. I maj 1971 tillsatte statsminister Olof Palme en utredning kring möjligheterna att bedriva svenska framtidsstudier. Utredningen leddes av Alva Myrdal och i hennes grupp ingick bland andra Martin Fehrm och Birgitta Odén. Gruppens betänkande, *Att välja framtid*, överlämnades sensommaren 1972 och kom att resultera i inrättandet av Sekretariatet för framtidsstudier.⁴⁶⁸

Den internationella framtidsdebatten satte också avtryck i Sverige. Många internationella bästsäljare, som Alvin Tofflers *Future Shock* (1970) och Gordon Rattray Taylors *The Doomsday Book* (1970), översattes snabbt till svenska. Viktigast var dock den så kallade Romklubbens rapport *Limits to Growth* (1972). Den publicerades i mars 1972 och kom omedelbart att plockas upp i den svenska framtidsdebatten. Det speciella med Romklubbens framtidsprognoser var att de utgick från data-simuleringar. Därigenom sökte forskarna förstå hur olika variabler, som råvarutillgångar, befolkningstillväxt och miljöförstörelse samspelade med varandra i ett dynamiskt världssystem. Gruppens slutsats var att fortsatt ekonomisk tillväxt skulle leda till en global kollaps.⁴⁶⁹

I det svenska sammanhanget var det dock inte Romklubbens rapport som stod i centrum utan Gösta Ehrensvärds diagnos. Därför ska jag längre fram i detta kapitel kartlägga och analysera hur diagnosen cirkulerade i offentligheten, från det att *Före – Efter* publicerades i oktober 1971 till det att Stockholmskonferensen inleddes i juni 1972. Först ska jag dock närmare granska mediestormen kring Hans Palmstierna sensommaren 1971. Vad var det han sa som väckte sådan uppståndelse? Hur såg reaktionerna ut? Och vilken linje drev egentligen Axel Iveroth?

Hans Palmstiernas tal

Vid tiotiden den 20 augusti välkomnades Hans Palmstierna upp i talarstolen på Fabriks kongress. Den gick av stapeln i Folkets Hus i Stockholm och många journalister fanns på plats. Palmstierna var väl förberedd och hade noga orkestrerat sitt eget framträdande. En utskrift av talet hade på förhand skickats till *Arbetets* redaktion i Malmö som för sin läsekrets rapporterat vad Palmstierna skulle framföra på kongressen.⁴⁷⁰ Dessutom hade han tre dagar tidigare publicerat en kulturartikel i *Dagens Nyheter* om fabriksarbete och arbetsmiljöproblem. Där slog han fast att det var groteskt att unga människor, efter nio års skolgång, ställdes vid ett löpande band för att utföra ”människoätande tempokneg”. Vad som gjorde saken ännu värre var att fabriksmiljöerna var bullriga, mekaniskt riskabla och ofta giftiga. Detta kunde inte fortgå i ett rikt och högt utvecklat land som Sverige.⁴⁷¹

Från podiet inledde Palmstierna med att understryka att hans anförande skulle bli ”mycket personligt färgat”. Det tog sin utgångspunkt i en resa som han hade gjort under sommaren till en icke namngiven verkstadsklubb i mellersta Sverige. Där hade han fått berättat för sig att arbetsplatsen hade stora besvär med ”någonting som heter epoxyhartser”. Arbetarna fick eksem, hudskador och ögonbesvär. En man hade blivit invalid och tvingats gå i förtidspension. ”Vad som inträffat på denna arbetsplats är inte någonting märkvärdigt”, slog Palmstierna fast. Exakt samma problem hade nämligen under lång tid funnits på storföretaget Aseas verkstad i Västerås. ”Till slut vägrade svenska arbetare att ta dessa arbeten och lät utlänningar få dem”, berättade han. Men varför delade inte företagen med sig av sina erfarenheter till varandra? Hur fungerade Industriförbundet? Skickade de inte ut några varningsmeddelanden till sina medlemmar? ”Det skall inte behöva gå till på det här sättet”, dundrade Palmstierna.⁴⁷²

Från epoxyplasterna rörde han sig vidare till PCB, en grupp miljöfarliga ämnen som i början på 1970-talet rönste stor uppmärksamhet i den svenska miljödebatten. Bland annat publicerade Naturvårdsverket en rapport som visade att höga halter av PCB förekom i all Östersjöfisk. Detta påverkade könshormonerna och riskerade att leda till sterilitet hos

såväl djur som människor. Palmstierna betonade att de allra mest utsatta var ”de som arbetar på verkstadsgolvet och som står i PCB-ångorna”. Farorna hade varit kända ända sedan 1890-talet. Ändå var det först 1971 som riksdagen hade antagit en lag om att begränsa bruket av PCB. Det som fick den att komma till stånd var att skadorna i den yttre miljön var mycket hotande. ”Den tillkom inte för att skydda arbetarna, det skall vi vara medvetna om”, påpekade Palmstierna.⁴⁷³

Han dröjde kvar vid detta förhållande. Hur kom det sig att människors liv och välmående inte värderades högre? Varför förbjöds inte giftiga ämnen på arbetsplatserna? Krävdes det att fiskar och fåglar tog allvarlig skada för att samhället skulle gripa in med kraft? Dessa frågor hade drivit Palmstierna genom utredningsarbetet. Men hans efterforskningar hade också rest nya. Däribland kring ansvaret för den rådande situationen. Palmstierna fann det djupt problematiskt att det hade hamnat på fackförbunden att undersöka hälsoriskerna i industrin. Borde det inte vara arbetsgivarnas ”självklara skyldighet att ta reda på riskerna med plaster och allt möjligt annat innan man kör in sådant i fabrikationen?” För kongressombuden informerade han om att detta krav nu hade införts i Socialdemokraternas miljöprogram.⁴⁷⁴

En annan fråga som utredningsarbetet aktualiserade för Palmstierna var industrins relation till forskarvärlden. Han berättade att det i början av undersökningen hade varit ”förvånansvärt trögt” att få fram uppgifter från vissa forskare. När han granskat dem närmare hade han insett att alla inte var ”oberoende experter”. Flera av de ”tröga uppgiftslämnarna” var konsulter åt företag i branschen. Palmstierna pekade särskilt ut det industriella utvecklingsbolaget Incentive. Det ägdes av familjen Wallenberg som var den dominerande maktgruppen i svenskt näringsliv. Incentive hade grundats i början på 1960-talet och byggt upp ett starkt och vittförgrenat kontaktnät inom forskarvärlden. Det faktum att svenska forskare sedan några år tillbaka inte var skyldiga att anmäla konsultskap till universiteten gjorde det svårt att veta vem man kunde lita på. ”Finner jag att ett expertutlåtande strider mot sunt förnuft eller är undanglidande”, berättade Palmstierna, ”har jag vant mig vid att försöka ta reda på var den här experten egentligen hör hemma och vad det är han försvarar.”⁴⁷⁵

Palmstierna angrep också konsultskapet för att vara ett uttryck för ökande klasskillnader. Det visade att människor åtog sig uppdrag i sitt eget intresse snarare än i landets. Förhållandet gjorde det svårare för arbetarskyddet att verka. För så länge det var företagen som betalade forskarna skulle fackliga intressen knappast hamna i första rummet. Palmstierna efterfrågade en statlig offensiv för att skjuta till stora resurser till arbetarskyddet. Han var dock noga med att understryka att dessa resurser inte fick tas från det yttre miljöskyddet: ”Man får skära ned på anslagen till vägar eller vad som helst men inte på det som gäller skyddet av människan och hennes miljö.” Framför sig såg Palmstierna ett statligt kontrolllaboratorium som såg till att företagen lämnade korrekta uppgifter om olika faror och höll varandra informerade. Kontrolllaboratoriet skulle skötas av oberoende forskare utan konsultuppdrag.⁴⁷⁶

Palmstierna avslutade sitt tal med att lyfta fram ytterligare klassaspekter på problematiken. Han framhöll att riskerna med nya kemiska ämnen var ojämnt fördelade. De som främst drabbades var de lågavlönade. Vad som gjorde saken än värre var att lågavlönade inte hade råd att äta lika dyr och proteinrik mat som högavlönade. Det skydd som en god kosthållning kunde ge hjälpte inte de värst drabbade. ”Det finns alltså en otäck klasskiljande mekanism på detta område och den måste vi motarbeta”, slog han fast. Men Palmstierna blickade ändå förhoppningsfullt mot framtiden. Särskilt gladd han sig åt att många yngre forskare kom från arbetarfamiljer. Han hoppades att de skulle bevara en känsla av solidaritet med arbetarklassen genom sitt yrkesliv. Därigenom kunde samhället på sikt komma till rätta med farorna i den inre miljön.⁴⁷⁷

Mediestormen kring Hans Palmstierna

Talet på Fabriks kongress den 20 augusti blev en riksnöhet. Tv och radio rapporterade om det och intervjuade Hans Palmstierna. Särskild betydelse fick den sammanfattning av hans tal som Tidningarnas Telegrambyrå skickade ut. Där uppgavs det att Palmstierna hade anklagat svenska vetenskapsmän för att vara ”korrupta”. Så hade han inte uttryckt sig i talet, men över hela landet – särskilt i lokalpressen – återgavs varianter

av telegrammet.⁴⁷⁸ På de större tidningsredaktionerna satte journalister omedelbart igång med att kontakta forskare och näringslivsföreträdare för att få kommentarer.

Den 21 augusti skrev alla de större tidningarna om Palmstiernas utspel. *Svenska Dagbladet* rapporterade att regeringens miljövårds-expert påstått att svenska forskare ”ofta var köpta av näringslivet”. Konsulterna tenderade att smussla undan ”upptäckter om hälsorisker på arbetsplatserna”. De forskare som tidningen talat med hade reagerat kraftfullt på angreppet. Det var ”ohemult, obehagligt och löjligt!” stod det i rubriken på förstasidan. Professor Axel Ahlmark underströk att ”en person i Palmstiernas ställning borde akta sig för ett så här onyanserat och vilseledande angrepp”. Laborator Åke Swenson slog fast att ”ingen seriös forskare vill framträda offentligt för att få stora rubriker innan han har säkra belägg för sina uppgifter”.⁴⁷⁹ Från ledarplats kritiserades Palmstierna för att ”på lösa boliner” attackera en hel yrkesgrupp. Det gagnade inte miljöarbetet och stärkte knappast tilltron till den statliga Miljövårdsberedningen, menade den anonyma ledarskribenten.⁴⁸⁰

Även i *Dagens Nyheter* var det Palmstiernas angrepp på forskarvärlden som stod i fokus. ”Kan allmänheten och kollegerna lita på en universitetsforskare som har extrauppdrag i industrin”, frågade sig reportern. ”Är Hans Palmstiernas beskyllningar rättvisa?” Professor Sune Bergström, rektor vid Karolinska Institutet och ordförande i Incentive, ansåg det vara ”upprörande att behandla en för landets ekonomi så viktig fråga på det här sättet”. Ett litet land som Sverige var, menade Bergström, helt beroende av att dess fåtaliga experter hjälpte industrin att utveckla nya produkter. Ville Palmstierna vingklippa hela industrin? Andra företrädare för Incentive drev samma linje. Verkstäl-lande direktör Sten Gustavsson betonade att företaget inte skämdes för sina forskarkontakter. Tvärtom. Det låg i hela samhällets intresse att gapet mellan industri och universitet överbryggades. Docent Stig Tejning i Lund uttryckte emellertid en annan uppfattning. Han trodde förvisso inte att industrianknutna forskare hade något ont uppsåt när de undanhöll uppgifter. ”Oftast rör det sig om rent oförstånd”, menade han. ”De är inte engagerade i miljövården utan ser produktionen som

det enda viktiga. En föråldrad uppfattning helt enkelt.” Själv kunde han inte tänka sig att ha några konsultuppdrag åt industrin.⁴⁸¹

Flera andra forskare vid Lunds universitet var dock betydligt mer kritiska mot Palmstierna. Universitetets rektor, professor Sven Johansson, ansåg att anklagelsen om korruption var en barock överdrift. *Sydsvenska Dagbladet* rapporterade att flera professorer ”ännu en gång kunnat konstatera att Palmstierna inte är något sanningsvittne” och att han handskades ”vårdslöst med fakta”.⁴⁸² I *Kvällsposten* berättade professor Maths Berlin, själv konsultforskare, att han vägrade tro ”att någon med vett och vilja undanhåller vetenskapliga uppgifter”. Hans Gullberg, sekreterare i en pågående statlig arbetsmiljöutredning, dementerade att utredningen haft svårigheter att få tag på uppgifter. Han kunde hypotetiskt tänka sig att problemet existerade, men underströk att forskare ibland kunde ha goda skäl att hålla på uppgifter. Exempelvis för att inte skapa onödigt panik.⁴⁸³

Men det fanns en forskare *Kvällsposten* talat med som till fullo instämde i Hans Palmstiernas ”rallarsvingar”: Björn Gillberg. Han rapporterades hoppa högt av glädje åt utspelet. ”Det är verkligen skojigt att vi är överens”, anmärkte Gillberg, ”nu anser väl Valfrid Paulsson i Naturvårdsverket att vi *bägge* är tokiga...”. För reportern underströk han vidare att Palmstierna hade helt rätt i sina antaganden. Som ett särskilt flagrant exempel lyfte han fram den statliga Styrelsen för teknisk utveckling. Majoriteten av professorerna som satt i detta forskningsråd och fördelade offentliga resurser var konsulter åt olika Wallenbergföretag. Även i Naturvårdsverket fanns det många professorer med dubbla lojaliteter. ”Sånt betraktar i varje fall jag som snudd på korruption”, sa Gillberg.⁴⁸⁴

Palmstiernas linje drevs även av *Aftonbladet*. Förmodligen som en del av en orkestrerad mediestrategi. Tidningen publicerade nämligen redan den 21 augusti ett grävande reportage om hur statliga forskningspengar fördelades. I skottgluggen stod den ovan nämnda Styrelsen för teknisk utveckling (STU). Journalisten Thomas Danielsson hade gått igenom vilka professorer som satt där, vilka band de hade till näringslivet, samt hur stor andel av de fördelade anslagen som gick till medlemmar av styrelsen. Reportaget visade att majoriteten av nämndens ledamöter

var knutna till Wallenbergsfären. En av dem var Carl-Göran Hedén, professor i bakteriologi vid Karolinska Institutet. Hösten 1967 hade han hamnat i blåsväder för sitt kapitel i *Människans villkor* där han argumenterat för att vetenskapsmän borde få större inflytande över politiskt beslutsfattande. *Aftonbladets* reportage visade att Hedén och hans forskargrupp såväl 1970 som 1971 hade mottagit omkring hälften av de anslag som STU hade att fördela. Reportern fann beteendet – liksom banden till Incentive – gravt komprometterande.

Aftonbladet uppgav att de hade talat med många forskare som påtalat STU:s stora makt. Det var STU som beslöt vilka som skulle få forska inom det biotekniska området, och om vad. En anonym vetenskapsperson berättade att ”en forskare som går ut offentligt och kritiserar eller slår larm kan ganska snabbt räkna med repressalier från STU”. Repressalierna kunde ske i form av nedskurna eller uteblivna anslag vilket innebar att forskaren tvingades söka nytt jobb. ”Därmed är man effektivt tystad”, berättade den anonyme forskaren.⁴⁸⁵ Det är ingen djärv gissning att personen reportern talat med var Björn Gillberg.

De omedelbara pressreaktionerna följde som synes ideologiskt förutsägbara linjer. Palmstierna stöddes av arbetarpressen medan den borgerliga slöt upp bakom näringslivet och forskarsamhället. Mönstret blir än tydligare vid en genomgång av lokalpressen. Så gladdes sig exempelvis socialdemokratiska *Värmlands folkblad* åt att en person av Palmstiernas kaliber äntligen slog näven i bordet: ”När han slår larm brukar folk lyssna.”⁴⁸⁶ Konservativa *Norrbottens-kuriren* ställde sig å andra sidan mer skeptisk. ”Man ska vara bra mycket misstrogen socialist för att tro så illa om sina medmänniskor”, skrev tidningen. ”Jämfört med regeringen är nog näringslivet ganska oskyldigt i miljöfrågor och hur expertis används.”⁴⁸⁷

Motangreppen på Hans Palmstierna

Mediestormen kring Hans Palmstierna gick in i en ny fas den 25 augusti. Då publicerade *Expressen* den stort uppslagna artikeln ”Vår miljövärds väckelsepredikant”. Den var ett direkt motangrepp på Palmstierna. Hur såg hans egna lojalitetsband ut? Varför agerade han som han gjorde?

Den anonyme skribenten inledde med att redogöra för Palmstiernas svepande kritik av sina ”korrumperade och moraliskt klandervärda” kollegor. Forskare med konsultuppdrag i industrin påstods vara drivna av personlig vinningslystnad och för att inte lägga ”två strån i kors för att hjälpa arbetarna ifrån en hälsovådlig miljö”. Några konkreta bevis för att det förhöll sig så hade Palmstierna dock inte lagt fram, ansåg skribenten. Ändå fanns det något ”lite rart” över det agiterade angreppet. Palmstierna hade nämligen i en efterföljande tv-intervju visat förståelse för de utpekade forskarnas situation: ”Man angriper naturligtvis inte gärna den som ger en själv en stor del av honungen på smörgåsen.”

I *Expressen* vändes detta uttalande mot Palmstierna själv. Med snabba penseldrag tecknades hans levnadsbana. Det framhölls att han under lång tid varit socialdemokrat och under 1960-talet blivit ”småkändis i partiet”. Palmstierna hade dock ansetts ”apart och lite svårplacerad”. Någon riktig fart på den politiska karriären blev det inte. ”Men 1967 blev han en riktig kändis då han gav ut den lilla stridsskriften *Plundring, svält, förgiftning*.” Den satte igång miljövårdsdebatten och gjorde Palmstierna till en av landets mest eftersökta föreläsare. ”Eftersom han tillhörde det rätta partiet”, påpekade skribenten syrligt, ”blev han naturligtvis expert i kanslihuset.” De kommande åren hade Palmstiernas namn stått på socialdemokratiska riksdagslistor, men inte på riktigt valbar plats. Ryktesvis hade han nu ögonen på en ministerpost: ”Under sådana omständigheter är det naturligtvis rimligt att man försöker lägga sina ord rätt när man håller tal på Fabriksarbetareförbundets kongress.” Det kunde ju inte skada att hålla sig väl med ”den som ger en själv en stor del av honungen på smörgåsen”.

Angreppen på Palmstierna stannade inte där. Skribenten reste även frågetecken kring hans människosyn. Menade Palmstierna verkligen att forskare med arbetarbakgrund var mer solidariska och moraliska än andra? Var inte detta i själva verket ett uttryck för den ”socialgruppsmystik” som varit förhärskande i det ”gamla sumpiga klassamhället”. Där hade bättre folks barn ansetts ha större intellektuella och moraliska krafter än andra. Arbetarnas barn gjorde enligt detta synsätt bäst i att inte förhäva sig: ”På så sätt skulle alla bli vid sin läst och samhället fortsätta att blomstra.” Det hela var ”ganska cyniskt” och ”naturligtvis alldeles

befängt”. Men nu kom alltså Palmstierna 1971 och sa samma sak som 1890-talets självbelättna överklasspatroner – fast tvärtom.

Och vem var Palmstierna att komma med sådana påståenden? Var han inte själv från ”en gammal fin adlig ätt som befordrades till friherrlig redan på salig Fredrik I:s tid”? Inte heller levde han under några enkla förhållanden. Det berättades att han bodde i villa i en Stockholmsförort och deklarerade för inkomster som var ungefär fyra gånger så höga som de ”en moraliskt hedervärd arbetarfamilj måste klara sig på”. Dessutom körde han bil till jobbet istället för att resa kollektivt. Bilar spred ju giftiga avgaser. Var inte bilar farligare för miljön än några extraknäckande docenter i näringslivet?⁴⁸⁸

Det fräna angreppet på Palmstierna i *Expressen* stod inte ensamt. Samma dag karaktäriserade liberala *Göteborgs-Posten* honom som en ”bortbefordrad kämpe”. Palmstiernas uppstigande inom socialdemokratien hade, enligt den anonyme ledarskribenten, inte satt några som helst avtryck i regeringens miljöpolitik. Tvärtom hade en serie politiska beslut ”gått stick i stäv mot de idéer, som Hans Palmstierna förfäktade före upphöjelsen”. Socialdemokraternas miljöprogram präglades förvisso av fina ord och stora ambitioner – men de omsattes knappast i handling. På det miljöpolitiska planet var Palmstierna nu på väg att ”samla lika många nederlag som han under en period samlade segrar”.⁴⁸⁹

I den populära veckotidningen *Se* gjorde Rune Moberg ett raljant personangrepp i *Expressens* anda. Han sade sig tycka lite synd om ”överklassare som vill vara med och slåss för arbetarnas sak”. De hade svårt att hitta tonläget och tog ofta i så rösten sprack: ”Nyss har vi sett en tvättäkta friherre tala sig glödhet om de glömda männen på verkstadsgolvet.” Ville Palmstierna måne bli en Palme-stjärna? Hur tänkte egentligen denne ”högdilige vetenskapsman” när han anklagade sina forskarkollegor för att undanhålla uppgifter ”för den snöda penningens skull”?⁴⁹⁰

Med Axel Iveroths tal i Jönköping den 1 september nådde den mediala uppståndelsen en kulmen. Industriförbundets ordförande fann det ytterst anmärkningsvärt att Palmstierna sökte ”klä miljövarsarbetet i förlegade klasskampstermer”. Hans angrepp på de industrianknutna forskarna beskrev Iveroth som ”beklämmande” och ”illvilligt”. Det

bevisade att Palmstierna inte längre var någon väckarklocka på miljö-
vårdsområdet. Med honom som sekreterare i Miljövårdsberedningen
fanns inga garantier för att ett gott samarbetsklimat skulle kunna utveck-
las. Iveroth underströk att ett sådant var nödvändigt för att komma till
rätta med problemen.⁴⁹¹

Han framhöll vidare att det var svårt ”att uppträda som industri-
företrädare i dagens miljödebatt”. Det var en djupt otacksam roll efter-
som ”ilskna kritiker” nästan dagligen ville skapa konflikter: ”De söker
vinna publicitet och tror sig skörda politiska lagrar genom tvärsäkra,
högljudda och osakkunniga angrepp på industrin och dess miljöarbete.”
Några konkreta alternativ gav de emellertid inte. Kritikerna gjorde det
”oanständigt lätt för sig” genom att förtiga vilka konsekvenser som
olika ingrepp skulle få för sysselsättningen, levnadsstandarden och det
materiella välståndet i landet. Samtidigt hade industrin, enligt Iveroth,
anledning att vara stolt över sin historia. ”Det är ingen tvekan”, slog
han fast, ”att industrins miljövårdsambition vaknade tidigare än det
allmänna miljömedvetandet.” Företagen hade i flera decennier sökt
identifiera och lösa problem rörande såväl den inre som den yttre mil-
jön. I själva verket, menade Iveroth, hade industrin fått upp ögonen för
miljöproblematiken ”decennier innan politiker och ansvariga myndig-
heter – för att inte tala om pressen – började inse områdets omfattning
och betydelse”.⁴⁹²

Iveroth lyfte fram att Skogsindustriernas vattenvårdskommitté snart
hade ”30 år på nacken” och att cementindustrins luftvårdsinvesteringar
uppgått till mångmiljonbelopp långt innan miljöskyddslagen trädde i
kraft. Han betonade att Industriförbundet i början av 1960-talet tagit
initiativ till att inrätta ett halvstatligt/halvindustriellt institut för vat-
ten- och luftvårdsforskning.⁴⁹³ Detta vid en tidpunkt då det inte fanns
någon statlig motpart att förhandla med. Iveroth pekade vidare på att
de totala utsläppsvolymererna från industrin ”faktiskt redan idag är i
stadigt sjunkande”. Han underströk att ”strävan efter lösningar som på
en gång är acceptabla ur miljövärdssynpunkt och ekonomiskt rimliga
fortgår överallt ute i företagen”. Många stora företag – som gruvbola-
get Boliden och livsmedelsföretaget Felix – arbetade energiskt med att

reducera och minimera sin miljöpåverkan. De väntade inte på politiska beslut och ny miljölagstiftning. Företagen gick före.⁴⁹⁴

Miljöfrågornas politisering

Vad som framkommer av Axel Iveroths tal, liksom av personangreppen i pressen på Hans Palmstierna, är att det i början på 1970-talet inte enbart var socialdemokratin som försökte flytta fram sina positioner och vrida miljödebatten i en ny riktning. Det svenska näringslivet, liksom den borgerliga pressen, sökte också mobilisera. Iveroth och Palmstierna drev två motstridiga linjer. Fältbiologerna och andra miljörörelser gav ytterligare alternativ. Det etablerade parti som bäst lyckades fånga upp det växande miljöengagemanget var Centerpartiet. I valet 1970 fick partiet 19,9 procent av rösterna. År 1973 nådde de 25,1 procent. I Centerpartiets tappning handlade miljödebatten om regionalpolitik och stärkande av lokalsamhället.⁴⁹⁵

Politiseringen av miljöfrågorna var som synes en både konfliktfylld och mångfacetterad process. Den var också intimt sammanflätad med ett viktigt skede i vetenskapernas mediehistoria.⁴⁹⁶ Omkring 1970 vann nya former av vetenskaplig aktivism insteg. Många forskare gick ut i medier och höjde sina röster på sätt som kontrasterade mot ett traditionellt distanserat och apolitiskt forskarideal. Publika och politiskt engagerade naturvetenskapsmän var förvisso inget nytt fenomen. Men under denna period blev de betydligt fler. Många av dem samarbetade också nära med de nya sociala rörelserna. En direkt konsekvens av detta blev att vetenskapliga kontroverser i allt högre grad gjordes publika.⁴⁹⁷

Inom forskarvärlden fanns det många som var skeptiska mot utvecklingen. Detta vittnar inte minst reaktionerna på Hans Palmstiernas utspel om. Han agerade, med laborator Åke Swensons ord, inte som ”en seriös forskare”. En sådan använde nämligen inte medier för att vinna politiska eller karriärmässiga fördelar. Biologen Ingvar Wiberger uttryckte det som att det hade börjat ”vimla av playboyforskare” i Sverige. Särskilt lyfte han fram ”miljögudarna” Hans Palmstierna och Björn Gillberg. ”Det är löjligt enkelt att göra karriär som ’miljöskrikare’ idag”, slog han fast. ”Betydligt svårare att göra det som noggrann forskare.”⁴⁹⁸

Ett tungt namn som instämde i kritiken var professor Gunnar Hambræus, verkställande direktör för Ingenjörsvetenskapsakademien. Den 22 oktober 1971 invigningstalade han på en miljövårdsmässa i Göteborg. Där gick han till storms mot ”domedagsprofeterna” Hans Palmstierna och Björn Gillberg. Hambræus ansåg att det enda de gjorde var att skapa hysteri och skrämma upp människor. ”Förr var man rädd för helvetet. Nu är vi rädda för miljön. Det är ett beklagligt resultat av ca 100 års industrialiseringssträvanden”, slog han fast.⁴⁹⁹

Men forskardebatten var inte rakt igenom polariserad. Det fanns också röster som sökte inta en medlande och resonerande position. En av dem var Birgitta Odén. Hon ansåg att debatten kring forskarnas lojaliteter på ett olyckligt sätt hade snedvridits. ”Palmstiernas demagogiska förenkling i talarstolssituationen har förvridit ett principiellt samhällsproblem till ett moraliskt personproblem”, skrev hon. Odén underströk vidare att Palmstiernas angrepp på forskarvärlden och näringslivet självfallet var en ”otillåten generalisering”. Men motpartens generalisering ansåg hon inte vara rimligare. Forskare var i hennes erfarenhet varken mer eller mindre moraliska än andra grupper. Den verkligt intressanta frågan, som hon såg det, var hur samhällets forskningsstruktur egentligen skulle se ut.

Birgitta Odén betonade att hon inte hade några principiella invändningar mot uppdragsforskning. I ett litet land som Sverige med små personella resurser kunde inte kontakter mellan industri och akademi undvaras. Det var inte heller enbart näringslivet som tjänade på kontakterna. Universitetsforskarna stimulerades genom uppdragen att hitta nya forskningsuppslag och tillämpningsområden. Dock fanns det, enligt Odén, en överhängande risk för att industriforskarna ensidigt användes för att framställa nya produkter. Det var förvisso viktigt, men inte det enda som kvalificerade forskare borde ägna sig åt. Det var lika viktigt att det fanns forskare som ägnade sig åt att lösa de oönskade problem som det moderna industrisamhället gav upphov till. Här utgjorde uppdragsforskningen ett indirekt hot. ”Samhällets resurser för att utnyttja toppexpertisen för problemorienterad forskning”, skrev Odén, ”förefaller vid jämförelse med näringslivets mycket små.” Det hon efterfrågade var alltså en annan form av uppdragsforskning. En som sökte skapa en

för alla bättre värld. Uppdragsgivaren här var varken näringslivet eller fackföreningsrörelsen. Det var ”den anonyma medmänniskan” som borde få en ”helt annan och mer erkänd plats i vår forskningsstruktur”.⁵⁰⁰

Birgitta Odéns vision om en problemorienterad och samhällsnyttig forskning hade vuxit fram under lång tid. I vetenskapliga sammanhang hade hon argumenterat för detta sedan sent 1960-tal.⁵⁰¹ Men hösten 1971 tog hon tillfället i akt och vände sig till offentligheten. En dryg vecka efter sin första artikel utvecklade hon sina tankar ytterligare. Odén tog där sin utgångspunkt i forskarvärldens nästan enhetliga fördömande av Hans Palmstiernas agerande. Detta var, ansåg Odén, ett belysande exempel för hur forskarvärlden utövade kontroll av oliktankande. Det fanns, underströk hon, tre dödssynder inom forskarvärlden: att vara politisk, att ha fel och att visa omdömeslöshet. Palmstierna hade gjort sig skyldig till samtliga. Hans agerande gick rakt emot forskarvärldens grundläggande värderingar – därför blev han reflexmässigt avvisad.

Birgitta Odén påpekade att hon som historiker inte hade någon uppfattning om Hans Palmstiernas kvaliteter som naturvetenskapsman. Hon var dock personligen övertygad om att han var en ”politiskt djupt engagerad människa”. Självklart hade han ibland haft fel och andra gånger visat prov på bristande omdöme. ”Ingen människa som axlat uppgifter av det format, som Hans Palmstierna valt, kan undgå att hemfalla åt forskarvärldens tre dödssynder”, slog hon fast. Men var det därför självklart att hans varningar skulle avvisas?

Odén ansåg inte det. Hon menade att forskarvärlden, ”vis av sin vetenskapshistorias många övergrepp mot de oliktankande”, borde tänka sig för. Borde inte en person likt Hans Palmstierna som, trots sina personliga tillkortakommanden, tidigare visat sig ”ha så fundamentalt rätt” vara värd att lyssna extra noga på? Fanns det kanske även denna gång något han hade ”fundamentalt rätt i” trots de ”demagogiska förenklingarna”? Odén inskärpte att rädslan för forskarvärldens exkommunikation var farlig. Den hotade att underminera forskningens kritiska samhällsroll. För vem skulle väcka samhället om de vetenskapliga väckarklockorna tystades? ”Industriförbundet?”⁵⁰²

Birgitta Odéns inlägg i debatten satte inga större avtryck. Detta trots att *Arbetets* redaktör upprepade gånger kontaktade Hans Palmstierna för

en replik.⁵⁰³ Odéns linje var dock förankrad i den grupp som under Alva Myrdals ledning utredde möjligheterna till svenska framtidsstudier. Där fanns en uttalad ambition att betydande offentliga forskningsresurser skulle läggas på att gripa sig an de stora samhällsutmaningarna. Längre fram på 1970-talet startades ambitiösa tvärvetenskapliga projekt kring framtidens energiförsörjning och säkerhetssituation.⁵⁰⁴ Vid inrättandet av Linköpings universitet (1975) var problemorienterad och samhällsnyttig forskning ledstjärnor för verksamheten. Konfliktnivån i den offentliga debatten var en sak. Den praktiska forskningspolitiken en annan.

Men sfärerna var förbundna med varandra. Många aktörer – som Hans Palmstierna, Birgitta Odén, Valfrid Paulsson och Carl-Göran Hedén – rörde sig som vi har sett mellan dem. Det fanns också aktörer som, utan att själva träda fram i offentlighetens ljus, sökte driva debatten framåt. En av dem var Daniel Hjorth, förlagschef på Aldus. Bokförlaget ägdes av Bonniers, den dominerande mediekoncernen i Sverige, och hade sedan tidigt 1960-tal gett ut populärvetenskapliga pocketböcker.⁵⁰⁵ Den 3 september 1971 skrev Daniel Hjorth till Hans Palmstierna och frågade om han inte skulle vilja utveckla sina tankar om forskarnas beroende av industrin i en debattbok.⁵⁰⁶ Det ville Palmstierna, men han var redan kontrakterad. I december 1972 gavs boken *Besinning* ut på annat förlag.⁵⁰⁷ Vid den tidpunkten hade Aldus dock redan nått andra framgångar. Det började med att förlaget i oktober 1971 gav ut Gösta Ehrensvärds *Före – Efter: En diagnos*, vars cirkulation i offentligheten jag nu ska titta närmare på.⁵⁰⁸

Diagnosens entré

Svenska medier började plocka upp Gösta Ehrensvärds framtidsprognos i mitten av november 1971. Det rörde sig vid denna tid uteslutande om anmälningar och recensioner, ofta av refererande karaktär.⁵⁰⁹ Skribenterna betonade genomgående att framtidsvisionen inte var någon fri fantasi utan byggde på kalla fakta och matematiska beräkningar. *Svenska Dagbladets* Tom Selander framhöll dock att åtskilligt i diagnosen inte gärna kunde vara ”annat än kvalificerade gissningar” om än ”baserade på fakta”.⁵¹⁰ Eva Moberg framförde liknande förbehåll i sin recension

där hon skrev: ”Förutsägelsen verkar visserligen inte alls orimlig, men det blir ändå på något sätt orealistiskt att inte lämna något utrymme för det oförutsägbara. Man vet ju att det oförutsägbara kommer att inträffa, fast man inte vet vad det är.”⁵¹¹ Mer kritiska invändningar än så här förekom inte under 1971 och bland recensenterna rådde det ingen tvekan om att Gösta Ehrensvärds framtidsvision utgjorde ny och angelägen kunskap. På ledarplats i tidningen *Vi* lyftes den fram som ”en av höstens viktigaste böcker”⁵¹² och i *Norrköpings Tidningar* skrev Bengt Sjönander att det var en ”djupt omskakande bok som alla och envar i åratal borde läsa en bit av varje dag”.⁵¹³

Talande var också att Bengt Hubendick, en av de mest aktiva miljödebattörerna i Sverige åren kring 1970 och flitig skribent i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, tidigt lyfte fram Gösta Ehrensvärds diagnos för att inskräpa sitt budskap om den moderna industriella civilisationens ohållbarhet. Han skrev i sin recension att samtiden var ”en anomali, en abnorm situation, en urartad episod i mänsklighetens historia. Vår utvecklingsriktning styr mot en avgrund. Ändå får vi ständigt höra att utvecklingen måste ha sin gång. Och inte desto mindre rusar vi, ja till och med i kapp, mot avgrunden”.⁵¹⁴ Hubendicks fräna samhällskritik förebådade den polariserade framtidsdebatt som skulle komma att blossa upp i februari 1972.

En annan artikel från 1971 som pekade framåt var Lars Gyllenstens recension av boken i *Dagens Nyheter*. Han tog där sin utgångspunkt i en historisk reflektion över domedagsprofetior och lyfte fram legenden om Babels torn som ”en av de främsta arketyperna i vår mytologiska utrustning varmed vi och våra förfäder har försökt tolka våra öden och äventyr”. Gyllensten karakteriserade den historiska erfarenheten av ouppfyllda domedagsprofetior som ett dilemma för den moderna människan, genom att ”själva detta förhållande har en sövande verkan – det är lätt att rycka på axlarna när nya illavarslande tecken dras fram för hur det skall gå: vi har hört liknande profeter förr och ofta gick det bättre än farhågorna spådde”. Mot bakgrund av detta var han i sin recension noga med att understryka Gösta Ehrensvärds ”höga trovärdighet” och ”solida kalkyler”.⁵¹⁵ Av detta framgår tydligt att Gyllensten själv tog

Ehrensvärds diagnos på allvar samtidigt som han var väl medveten om att en historiskt orienterad kritik av den låg nära till hands.

I en senare fas av den offentliga cirkulationen skulle Lars Gyllenstens dilemma aktualiseras på bred front, men under 1971 skedde inga replikskiften kring Ehrensvärds diagnos. Inte heller gjordes det några intervjuer med dess upphovsman, åtminstone inte någon som har bevarats för eftervärlden.⁵¹⁶ Framtidsförutsägelsen befann sig således under denna första fas i medialt omlopp, men hade ännu inte hamnat i den offentliga diskussionens centrum.

Noterbart är att miljöfrågorna mot slutet av 1971 kom att ges populärkulturell gestaltning genom komikerparet Hans Alfredsons och Tage Danielssons film *Äppelkriget*. Den skildrade hur utländska exploatörer och samvetslösa politiker hotade en lantlig idyll. Ledmotivet till filmen, ”Änglamark”, skrevs av den folkkära artisten Evert Taube. Både filmen och visan kom att få klassikerstatus och förknippas i dag starkt med 1970-talets miljöengagemang. Där och då var det dock andra historiska aktörer som satte störst avtryck i offentligheten.

Diagnosens genombrott

Det mediala intresset för Gösta Ehrensvärds diagnos intensifierades i början av januari 1972, då flera av landets ledarsidor inledde det nya året med att diskutera hans bok.⁵¹⁷ *Skånska Dagbladet* skrev att den gav en ”skrämmande och skakande bild av vad som väntar människorna på jorden” och framhöll att ”känslan av att vi lever på ett i längden människofientligt sätt” började få allt större utbredning.⁵¹⁸ *Arbetet* underströk att ”vad som håller på att hända inte kan jämföras med något som tidigare hänt i människans historia”⁵¹⁹ och *Vecko-Journalen* beskrev boken som ”fruktansvärd i ordets egentliga betydelse – värd att framkalla fruktan”.⁵²⁰ Vid den här tiden började också det växande intresset för Ehrensvärds diagnos att kommenteras i medier och i *Aftonbladet* publicerades den första djupgående kritiken av boken.

Kritikens avsändare var kulturskribenten Mario Grut som placerade in Ehrensvärds diagnos i en lång tradition av europeiska undergångsteorier, såsom Johannes uppenbarelser och Oswald Spenglers *Väster-*

landets undergång (1918–1922). Han betonade att denna tradition var ”mer filosofisk än vetenskaplig” och siktade därför in sig på Ehrensvärds ideologisk-politiska grundvalar. Lundaprofessorn stämplades av Grut som reaktionär, vilket han grundade på Ehrensvärds förhoppningar om att samtidens tekniska kunnande, under de århundraden som följde på den stora samhällskollapsen, skulle kunna bevaras inom små vetenskapliga enklaver. ”Friedrich Nietzsche, den tyske övermännisko-filosofen, skulle lett igenkännande”, skrev Grut och fortsatte med att kritisera Ehrensvärd för hans inte bara elitistiska utan också eurocentriska utgångspunkter.⁵²¹

En besläktad kritik framfördes några dagar senare av filosofen Paul Lindblom i *Arbetet*. Han slog fast att framtidsforskning i dag var på modet, men framhöll att det intressanta med den inte var själva förutsägelseerna – ”de kommer inte att slå in” – utan granskningen av de bakomliggande värderingarna. ”Dessa värderingar är ofta dolda”, skrev Lindblom, ”man utgår exempelvis från att den amerikanska kapitalismen gett upphov till en livsform som bör bevaras utan att denna tvivelaktiga förutsättning direkt redovisas. Men denna värdering styr i viss utsträckning prognoserna.”⁵²² Lindblom ställde sig alltså skeptisk till att Ehrensvärd inte talade klarspråk om sina ideologiska utgångspunkter och framhöll att detta fick konsekvenser för hans trovärdighet som vetenskapsman. Grut uttryckte det i sin recension som att Ehrensvärd hade kommit ”bakvägen in i politiken” och att detta förhållande krävde en skarp ideologianalys.⁵²³ Viktigt att understryka är dock att dessa två kritiska artiklar från vänsterhåll inte bemöttes av Ehrensvärd själv och i princip inte plockades upp av några andra debattörer.⁵²⁴ Inte heller kom de att få några direkta efterföljare. I den mediala cirkulationen fick vänsterkritiken inte fäste.

Det snabbt växande intresset för boken fick sitt tydligaste uttryck söndagen den 9 januari då Gösta Ehrensvärd återfanns i helfigur på *Dagens Nyheters* förstasida. Under rubriken ”Adjö till välståndet, nu litar vi till solen” berättades det att mänskligheten aldrig någonsin mer skulle få ”uppleva ett sådant välstånd som under 1960- och 1970-talen”. Inne i tidningen intervjuades Ehrensvärd för första gången av svenska medier och reportern betonade att för den som litade på framtidsprognosen

var det en ”galenskap att ytterligare öka produktion och konsumtion”. Artikeln gav ett betydande utrymme åt hur Ehrensvärd själv tänkte sig att situationen skulle hanteras och det lyftes särskilt fram att han menade att FN borde ”försätta hela världen i undantagstillstånd”. På nationell nivå tyckte han att politikerna skulle proklamera produktionsstopp och införa ransoneringskort. Ehrensvärd beklagade att den allvarliga situationen krävde sådana ”diktaturmetoder”, men betonade att ”nu, eller definitivt på 2000-talet, är i alla fall krisprogrammet nödvändigt på något sätt”.⁵²⁵ Intervjuns handfasta inriktning visade att diagnosen rörde sig allt närmare den dagspolitiska sfären och en vecka senare följde *Dagens Nyheter* upp artikeln med att intervjua statsminister Olof Palme och Folkpartiets ledare Gunnar Helén om hur de såg på Ehrensvärds framtidsvision.

De båda politikernas hållning sammanfattades på tidningens förstasida med rubriken ”Vi tror inte på undergång”. Enligt ingressen kunde levnadsstandarden fortsätta att öka och ingen behövde ”befara att vi i dag slösar bort så mycket att det inte finns något kvar till våra barn och barnbarn”. Olof Palme och Gunnar Helén hade ”en stark tilltro till fortsatta tekniska framsteg” och menade att ”när kol och olja tar slut hittar vi nya energilösningar”. Detta kontrasterades mot Gösta Ehrensvärds förutsägelser om ”det västerländska samhällets snabba undergång i en svår försörjningskatastrof”. Förstasidans inramning var starkt polariserad och anknöt till en apokalyptisk motivkrets. De längre intervjuerna inne i tidningen gav emellertid en annan bild.

Palme menade att det fanns två skolor bland framtidsteoretikerna: ”Den ena är de glada teknokraterna – som jag känner mycken misstro inför – och den andra den som talar om katastrofen. Faran med den sista är att vi kan bli avtrubbade. Det får vi inte bli.” Statsministerns linje var i stället att det fanns stora möjligheter att på politisk väg göra någonting åt den allvarliga situationen: ”Jag tror inte som Ehrensvärd att katastrofen kommer, men jag delar till fullo hans krav på politisk handling.”

Även intervjun med Gunnar Helén hade en annan karaktär än förstasidans rubrik och ingress. Folkpartiledaren sade att det var ”möjligt att vi går mot en katastrof” och att de närmaste årtiondena blir ”en

kapplöpning med tiden för demokratin som system, för lösningen av befolkningsfrågan, för livsmedels- och energiförsörjningen”. Han betonade att Ehrensvärds teorier låg ”inom möjligheternas gräns” och han reagerade starkt när reportern framhöll att mänskligheten hade klarat av profeterade katastrofer förr. ”Vad som har hänt kan aldrig bli ett bevis på vad som kommer att hända. Så det resonemanget är ointressant”, menade han. Folkpartiledaren tog som synes inte avstånd från Ehrensvärd, snarare tvärtom. Det han och Palme dock betonade var att de trodde att det fanns politiska lösningar som var genomförbara inom det rådande demokratiska systemet.⁵²⁶ De polariserade rubrikerna – som förstörde upp skiljelinjerna mellan Ehrensvärd och politikerna – är dock i sig intressanta och vittnar om hur medierna tog fasta på konflikter och motsättningar. Ett förhållande som särskilt skulle komma att utmärka den tredje fasen av cirkulation.

I januari 1972 befann sig den svenska framtidsdebatten ännu i sin linda, även om den mediala uppmärksamheten kring Gösta Ehrensvärds framtidsdiagnos var både omfattande och tilltagande. Informativa recensioner och anmälningar av boken fortsatte att publiceras⁵²⁷ och till detta kom intervjuer med och om Ehrensvärd.⁵²⁸ *Skånska Dagbladet* beskrev honom i det senare sammanhanget som en ”pessimistisk professor”⁵²⁹ och i en stort uppslagen intervju i den populära finanstidningen *Veckans Affärer* kallades hans diagnos för ”en ny domedagsprofetia”. Tidningen frågade också Ehrensvärd rakt ut om han var en framtidspessimist, på vilket han svarade retoriskt: ”Är det pessimism att efter år av nöd och förfall se fram mot ett agrarsamhälle med en visserligen låg men ändå säker standard? Är ett förenklat liv så skrämmande för i-människan i all hennes socialprestige?”⁵³⁰ Det framgick tydligt att Ehrensvärd inte var tillfreds med att det hade börjat etableras en bild av honom som domedagsprofet. Några veckor senare kritiserade han också i skarpa ordalag den mediala bilden av honom som ”något av vulgärpropaganda”.⁵³¹ Det framgick även av förordet till *Före – Efter* att Ehrensvärd själv ansåg sig gå en ”balansgång mellan optimism och pessimism”. Han framhävde att han var ”djupt pessimistisk inför korttidsperspektivet”, men samtidigt närde en ”outsäklarlig optimism rörande människans seghet och hållfasthet under prövande omständigheter, långt fram i tiden”.⁵³² Denna

sammansatta bild var han mån om att förmedla i intervjusituationerna, men i den mediala cirkulationen fanns det – i synnerhet på rubrik- och ingressnivån – inte utrymme för sådana nyanser.

Mot slutet av januari 1972 stod det också klart att Ehrensvärds diagnos hade blivit en bästsäljare. Den hade sålt i 30 000 exemplar och kom nu i en femte upplaga. Boken toppade *Vecko-Journalens* lista över de mest säljande böckerna i landet och Daniel Hjorth på Aldus kommenterade detta på följande sätt i *Sydsvenska Dagbladet*: ”I Aldus historia har vi aldrig haft någon bok med så stor accelererande framgång. Den säljer bättre nu än före jul och efterfrågan bara växer.”⁵³³ Vad Hjorth nog också anade var att uppmärksamheten kring Ehrensvärds diagnos snart skulle komma att öka ytterligare.

Diagnosen utmanas

Aldus gav den 4 februari ut en ny bok om framtidsfrågan: kärnfysikern Tor Ragnar Gerholms *Futurum exaktum: Fortsatt teknisk utveckling? Spekulationer om problem som måste lösas före år 2000* (1972). Gerholm menade att framtidsdebatten hade spårat ur, genom att konstruktiv tillförsikt hade kommit att överskuggas av nattsvart kulturpessimism. Särskilt vände han sig mot den djupgående samhälls- och samtidskritiken med ekologiska förtecken: ”Industrialiseringens välsignelse är, får vi nu höra, ingenting annat än ihåliga lögn. Välfärdssamhällets glimt av välstånd är, förkunnas det tvärsäkert, en galen episod i mänsklighetens historia. Snart har vi tömt jordens förråd av naturtillgångar och tvingas därmed tillbaka ner i agrarsamhällets gråa tristess och trådslitna armod.”⁵³⁴ Denna dystra framtidsvision var, enligt Gerholm, i allt väsentligt obefogad och dessutom farlig, eftersom den kunde ge upphov till en samhällelig ”handlingsförflamning, som gör pessimismen till en självuppfyllande profetia”.⁵³⁵ Svaret på de utmaningar som mänskligheten stod inför var för honom inte att bromsa utvecklingen, utan att sträva mot nya tekniska, vetenskapliga och ekonomiska framsteg. Om så skedde fanns det ”goda skäl att hoppas på en helt naturlig och odramatisk stabilisering av världens befolkning på en hög materiell standard”.⁵³⁶

Fysikprofessorns ljusa framtidsvision lanserades uttryckligen som en motvikt till Ehrensvärds diagnos och Gerholm själv fick stort utrymme i pressen, redan innan hans bok hade nått handeln. ”Äntligen – en profet som inte predikar världens undergång”, förkunnade *Expressen* och i *Dagens Nyheter* presenterades han som en ”framtidsoptimist” och ett alternativ till den utbredda ”undergångsromantiken”.⁵³⁷ Med Tor Ragnar Gerholms inträde i offentligheten började också medierna att explicit ställa Gösta Ehrensvärd och Gerholm mot varandra. *Vecko-Journalen* inledde en stort uppslagen framtidsartikel på följande sätt: ”Vilken framtid väljer ni? Professor Ehrensvärds eller professor Gerholms? Om Ehrensvärd – gå tre steg bakåt, skrota bilen, trampa cykel, njut av det agrara samhällets lugna behag. Om Gerholm – fortsätt framåt, tro på teknologin men slösa inte och strunta i domedagsprofeterna.”⁵³⁸

Ett lättamt tonfall användes också av *Expressen* som lyckades ”tussa ihop” Ehrensvärd och Gerholm med varandra. Mötet mellan professorerna presenterades över ett helsidesuppslag som ”optimisten mot pessimisten” och framställdes som en duell vid svarta tavlan. Samtalet kretsade kring fyra problemområden – folkökningen, maten, vattnet och råvarorna – men inleddes med att professorerna fick markera sina positioner på en glidande skala från ultraoptimist till ultrapessimist. ”Beträffande den industriella utvecklingen är jag behärskad optimist, medan jag sätter dig som ultrapessimist”, sade Gerholm och Ehrensvärd höll med, men underströk återigen sin optimism inför långtidsperspektivet.⁵³⁹ Ehrensvärds upprepade försök att modifiera bilden av sig själv hade dock fortsatt svårt att få fäste i pressen. Talande är att *Aftonbladet* i början av februari publicerade en karikatyr av honom där han beskrevs som ”professorn som blev kändis på vår undergång”.⁵⁴⁰ Gerholms ihärdiga utvecklingsoptimism både förstärkte och förtydligade denna mediala bild.

Men Tor Ragnar Gerholm var inte den enda forskaren som höjde rösten mot Ehrensvärd. En annan var nationalekonomen Hugo Hegeland som med debattinlägget ”Olyckskorpars låt” startade upp en intensiv debatt om framtiden i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*. Hegeland hävdade att Gösta Ehrensvärd, i likhet med alla andra domedagsprofeter genom historien, byggde sin förkunnelse på tro snarare än vetande. Han

hade retat upp sig på intervjun med Ehrensvärd i *Veckans Affärer* där denne påstod sig veta hur snabbt jordens resurser förbrukades, något som Hegeland menade att man inte alls kunde ha kunskap om, eftersom resurser i ekonomisk bemärkelse ständigt förändrades på grund av den tekniska utvecklingen. Hegeland uttryckte det som att Ehrensvärd ägnade sig åt ”verklighetsfrämmande räkneövningar”.⁵⁴¹ Svaren lät inte vänta på sig. En uppretad läsare skrev: ”Givetvis kan man som prof Hegeland, i väntan på katastrofen sticka huvet i busken och vänta på under. Allt ordnar sig! Javisst, vi klarar oss kanske. Men våra barn och barnbarn???”⁵⁴² Nationalekonomen Harald Dickson menade att Hegeland var naiv, som utgick från att alla framtida överraskningar skulle vara positiva för mänskligheten.⁵⁴³ Hegeland svarade Dickson med att historien visar att ”människorna, när det oförutsedda inträffar, av de nya möjligheterna väljer dem som leder till bättre levnadsvillkor och inte till sämre, även om vi ibland gör uppenbara misstag. Denna strävan har hittills tagit över benägenheten att resignera inför växande svårigheter, vilket den ekonomiska utvecklingen på ett förkrossande sätt bekräftar”.⁵⁴⁴ I striden om framtiden ansåg sig Hegeland – i likhet med Gerholm – ha historien på sin sida. Lars Gyllenstens dilemma hade aktualiserats.

Debatten i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* tog ny fart den 10 februari när Gösta Ehrensvärd svarade på kritiken. Han karaktäriserade Hegelands inlägg som en ”ansvarslös lärksång om framtiden” och framhöll att det var naivt att tro att framtiden till övervägande delen skulle bestå av positiva överraskningar. Detta var ”inte optimism utan grav ansvarslöshet. Det går helt enkelt inte att med löst tal bortförklara att vi i dag står inför stora problem rörande människans utveckling i en värld av krympande resurser”. Ehrensvärd vände sig här, och på flera andra ställen i sitt svar, mot hur begreppsparet optimism och pessimism användes i samhällsdebatten. Hans mest utförliga resonemang lød:

Att planera för sanering av jordens affärer på lång sikt är realism, inte pessimism. Nej, mänskligheten är inte på väg mot helvetet, som folk älskar att uttyda realistiska varningar mot obefogad optimism. Vi behöver inte alls se fram mot någon katastrof (älskat uttryck) – men om saker och

ting inom västvärldens industri-ekonomiska program får ha sin *ohäm-made* gång kan vi möta oförutsedda obehagligheter. Det gäller därför att gardera sig mot överexploatering av jordens resurser och vidta åtgärder mot överbefolkning och naturförstöring *helst redan nu*. En säkerhets-åtgärd helt enkelt. Inte mer. Att förutse effekter av nutida tendenser är naturligtvis svårt i vissa fall, men inte omöjligt att genomföra.⁵⁴⁵

Passagen visar att Ehrensvärd uppfattade stora delar av den pågående framtidsdiskussionen som präglad av överdrifter och missförstånd. Hans diagnos var, som han såg det, ingen domedagsprofetia eller undergångs-teori. Den var en realistisk varning som förespråkade säkerhetsåtgärder. Snarlika tankegångar återfanns också i Bengt Hubendicks recension av *Futurum exaktum*, som publicerades samma dag som Ehrensvärds svar till Hegeland. Hubendick menade att Gerholm tog för givet att tekniska framsteg skulle komma som gjorde att människan slutligen kunde frigöra sig från sitt ekologiska beroende. Med kontroll över fusionskraften och fotosyntesen var Gerholms ståndpunkt förvisso rimlig, menade Hubendick, problemet var att den tekniska utvecklingen inte kunde garanteras och att dess konsekvenser inte kunde överblickas. Recensio-nen avslutades därför med ”en s.k. domedagsprofets stilla undran” om det inte vore bättre att försöka ”styra utvecklingen mot mänskliga mål istället för att den tekniska och ekonomiska utvecklingen ska drivas fram för sin egen skull”.⁵⁴⁶ Hubendicks inlägg bemöttes inte av Gerholm.

Inte heller besvarades det av Hugo Hegeland i dennes slutreplik i framtidsdebatten. Han riktade sig i stället direkt till Ehrensvärd och upprepade sin kritik av dennes – och andra pessimisters – räknemetod. Hegeland menade att det var omöjligt, och därför meningslöst, att försöka förutsäga hur världen skulle se ut om hundra år. Genom att vända sig till historien och se hur det hade gått för andra dystra framtidsskådare talade han än en gång sig varm för människans möjligheter att lösa de utmaningar som hon ställdes inför. Hegeland lyfte fram att ”alltsedan industrialiseringens begynnelse har olyckskorpar kraxat”, men den otroligt snabba ekonomiska utvecklingen hade gång efter annan över-träffat även de mest optimistiska förväntningarna. Han hade därför ett grundmurat förtroende för att människan – så länge hon såg ljus på

framtiden – skulle klara av vad som än väntade henne och avslutade med: ”Det är min övertygelse att denna sunda inställning kommer att behärska även framtidens människor. Därav min obetvingliga optimism!”⁵⁴⁷ Hegeland bejakade som synes starkt beteckningen av sig själv som optimist och han benämnde lika konsekvent Ehrensvärd och andra ”olyckskorpar” som pessimister. Framtidsdebattens polarisering var med andra ord något som den ena sidan vände sig mot, men som den andra sidan månade om. Ehrensvärds och Hubendicks försök att förändra diskussionens utformning gav i ett cirkulationsperspektiv inga resultat.

Vad som stod klart i mitten av februari 1972 var därför att det i den svenska offentligheten hade etablerats två tydliga läger i framtidsfrågan: optimister och pessimister. Detta innebar att kunskapen om en hotande samhällskollaps hade försetts med starkare förbehåll än tidigare, eftersom det nu fanns profilerade vetenskapsmän i offentligheten som företrädde helt andra framtidsdiagnoser. Detta oroade bland andra *Svenska Dagbladets* Tom Selander, som menade att Gerholm och hans likar gav de politiker som inte ville ta itu med de globala problemen en enkel utväg: ”De får nu en chans att tänka så här: skönt, äntligen expertord på att allt kommer gå bra. Vi kan lugnt inskränka den geografiska horisonten till den egna valkretsen och tidshorisonten till nästa val.”⁵⁴⁸ Sven Fagerberg instämde i *Dagens Nyheter*: ”Det är en skadlig bok Gerholm har skrivit. Han vill bryta ner det ansvar som håller på att byggas upp.”⁵⁴⁹ I ett senare skede av debatten gick Fagerberg än hårdare fram. Han menade att *Futurum exaktum* var ”en lätt maskerad partsinlaga, avsedd att stödja etablerade industriella intressen.”⁵⁵⁰ Även framtidsforskaren Eskil Block antydde att Gerholm i själva verket var ”Wallenbergs kontaktman”.⁵⁵¹

Debattörernas misstankar mot Gerholm påminner om vetenskapshistorikerna Naomi Oreskes och Erik Conways forskning kring hur en grupp amerikanska vetenskapsmän, med starka kopplingar till näringslivet, från 1970-talet och framåt medvetet verkade för att skapa samhällelig osäkerhet i vetenskapliga frågor rörande bland annat rökning och klimatförändringar. Den strategi som Oreskes och Conway pekar på är att forskarna använde sin vetenskapliga auktoritet för att starta mediala debatter och därigenom skapa en bild av att två likvär-

diga verklighetstolkningar stod emot varandra. Genom att på så sätt antyda vetenskapliga kontroverser och skapa tvivel kring samhällsrisikerna sköts handlingsåtgärder och politiska ingrepp gång efter annan på framtiden.⁵⁵² Min egen undersökning är inte av en sådan karaktär att jag kan dra en sådan slutsats om Gerholms verksamhet, men i ett cirkulationsperspektiv är det tydligt att *Futurum exaktum* skapade, eller åtminstone gav röst åt, en fundamentalt skeptisk inställning till framtidsforskningen – i synnerhet när prognosmakarna menade att näringslivets frihet och den ekonomiska tillväxten borde inskränkas. Ett talande exempel på effekterna av detta kan hämtas från en insändare i *Göteborgs-Tidningen*, som uttryckte sig på följande sätt: ”Professorer, forskare och andra lärda motsäger varandra när de talar om världens framtid. Några hävdar att jorden ska gå under, andra att mänskligheten verkligen har en framtid. Vem ska man tro på? Det är svårt att avgöra för oss mindre vetande.”⁵⁵³

Diagnosen som kulturell referenspunkt

Den polemiska svenska framtidsdebatten slutade inte i februari 1972, men efter de inledande ordväxlingarna i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* kom den huvudsakligen att kretsa kring Gerholms *Futurum exaktum* samt internationella agendasättare, som till exempel Paul Ehrlichs *The Population Bomb* (1968, svensk översättning 1972), Barry Commoners *The Closing Circle* (1972) och Romklubben rapport *Limits to Growth* (1972).⁵⁵⁴ Gösta Ehrensvärds diagnos var i sammanhanget en återkommande referens, men Lundaprofessorn själv deltog inte i debatten. Hans diagnos fortsatte dock att cirkulera på andra sätt och i efterhand framstår tisdagen den 7 mars 1972 som något av en brytpunkt.

Denna dag hade Ehrensvärd bjudits in till Socialdemokraternas framtidskonferens ”År framtiden möjlig?”, för att tala om sin diagnos och diskutera politiska vägval. Konferensen var en symbolisk markering av att Socialdemokraterna tog miljö- och framtidsfrågorna på största allvar och Ehrensvärds deltagande markerade att han tillmättes politisk betydelse. Flera av konferensdeltagarna samlades på tisdagskvällen i TV2:s aktualitetsprogram ”Kvällsöppet”, som leddes av Bo Holmström.

I direktsändningen den 7 mars medverkade utöver Gösta Ehrensvärd bland andra den förre statsministern Tage Erlander, Naturvårdsverkets Valfrid Paulsson och de tre miljödebattörerna Hans Palmstierna, Björn Gillberg och Nils-Erik Landell.

Temat för programmet var miljö- och framtidsfrågor och Ehrensvärd gavs stort utrymme att tala om framtidens energiförsörjning. Bo Holmström frågade honom: ”Vad händer med vår civilisation som vi känner den i dag om oljan och kolet tar slut?” Ehrensvärd svarade: ”Vi klarar det hela” och resonerade vidare kring de tekniska möjligheterna att utveckla brytareaktorer. Han underströk dock att det kunde komma att krävas vissa inskränkningar av vår materiella standard. ”Vissa inskränkningar”, undrade Holmström, ”det talas om en jordbruksmiljö som från 1700-talet ungefär som vi skulle få gå tillbaka till.” Ehrensvärd svarade att det kunde vara ett alternativ, om vi inte har uranenergin: ”Om vi bara har solenergi som skiner på markerna och skogen, då har vi jordbrukarsamhället tillbaka.” Därefter resonerade han ingående kring de vetenskapliga möjligheterna att lösa fusionsenergens gåta och betonade att han såg ganska optimistiskt på framtiden. Han underströk dock att det skulle bli en annan framtid än den vi var vana vid. Vid horisonten såg han inte ”science fiction-typen av ett högindustrialiserat samhälle” utan en mer bondelik tillvaro.

Efter denna utläggning följde ett samtal mellan Gösta Ehrensvärd och Tage Erlander om risken för storpolitiska förvecklingar. Samförståndet dem emellan var påfallande och tillsammans varnade de för framtida monopolbildningar på den globala energiförsörjningens område. Uran- och fusionsforskningen borde därför internationaliseras, menade de. Debatten gled därefter in på begreppet ”livskvalitet” och Ehrensvärd framhöll att ”vi ska sträva mot kvalitet istället för mot kvantitet. Och kvalitet för människans del. Den kvalitativt levande människan. Inte kvantitetsmänniskan”. Här avbröt Nils-Erik Landell och pekade uppretat på att det Ehrensvärd talade om krävde genomgripande samhällsförändringar, något han menade att det politiska etablissemangen inte var i närheten av att försöka genomföra. Ehrensvärd instämde och underströk att det krävdes: ”En radikal omläggning av hela vårt tänkande. Men varför inte? Tiden är mogen.”⁵⁵⁵

De ovanstående inblickarna i Ehrensvärds tv-framträdande visar att detta sammanhang skilde sig i grunden från den polemiska pressdebatt som hade rasat kring honom några veckor tidigare. I tv-mediet cirkulerade hans diagnos återigen som angelägen framtidskunskap. Lundaprofessorn framstod som en förtroendeingivande och tankeväckande auktoritet, respekterad av såväl det politiska etablissemanget som radikala miljödebattörer. Hans tilltro till teknikens och politikens områden var betydande.

Mot slutet av mars påbörjade *Sydsvenska Dagbladet* reportageserien ”Dina barnbarns värld”. Ehrensvärd tilldelades där en huvudroll och *Före – Efter: En diagnos* beskrevs som startskottet för debatten om vår framtid. Inne i tidningen fanns en stort uppslagen intervju med Lundaprofessorn och den första fråga som reportern ställde till honom var om han var en domedagsprofet. Ehrensvärd svarade nekande och betonade i stället att det fanns hopp för mänskligheten, om sparåtgärder vidtogs och forskningen gjorde framsteg. Reportern fortsatte dock med att fråga om han kunde förklara varför hans bok hade stämplats som en domedagsprofetia. På detta svarade Ehrensvärd att statusprylar och moderna bekvämligheter verkade ha blivit viktigare för människan än hennes fortsatta existens. ”Dagens människa måste på ett helt annat sätt bli generationsmedveten”, menade han och underströk att vi borde ”passa på och be våra barnbarn om ursäkt för den situation vi ställt mänskligheten i. Om vi hinner ändra på politiken så kan vi ursäkta oss med att vi åtminstone insåg våra misstag och ändrade på dem. Annars får vi svårt att se våra barnbarn i ögonen”.⁵⁵⁶ Den strama och dystra bild som intervjun förmedlade känns igen från tidigare cirkulationsfaser och åskådliggör hur svårt, för att inte säga omöjligt, det var för Gösta Ehrensvärd att skaka av sig epitetet domedagsprofet. Trots hans ihärdiga försök att ändra bilden av sig själv hade han under vintern och våren 1972 alltmer kommit att personifiera begreppet. Hans namn och diagnos hade blivit kulturella referenspunkter i den samhälleliga kunskaps-cirkulationen.

Ett talande exempel på detta kan hämtas från en senare del av reportageserien ”Dina barnbarns värld”, som handlade om det amerikanska amishfolket som på religiösa grunder levde i en förindustriell bondetill-

varo. Den journalistiska vinklingen var: ”Sådana samhällen som Gösta Ehrensvärd förebådar finns i dag!”⁵⁵⁷ Ett annat exempel var när tidningen *Land* berättade om att EEC:s jordbruksminister Sicco Mansholt hade gått in i framtidsdebatten och avslöjat sig som ”en riktig ehrensvärdare”.⁵⁵⁸ Ett tredje kan hämtas från kulturtidskriften *Ord & Bild*, som under sensvåren 1972 publicerade en lång essä om ”Framtidens historia: Från Jules Verne till Ehrensvärd”.⁵⁵⁹ Det breda genomslaget för Lundaprofessorns diagnos gick inte att ta miste på. Tidningen *Land* reflekterade mot slutet av maj kring de farhågor som man hade haft i början av året, för att politiker och samhällsbyggare inte skulle vilja befatta sig med Ehrensvärds förutsägelser. Ledarskribenten erkände dock villigt att *Land* hade oroat sig i onödan: ”En enormt omfattande debatt har pågått hela våren kring de av Ehrensvärd aktualiserade frågorna. Tidningarna har varit fyllda av artiklar. Radio och TV har gjort sitt. Och framförallt det mest glädjande: politikerna har lystrat ordentligt.”⁵⁶⁰

Marken var som synes väl beredd för den stundande Stockholmskonferensen och i *Vecko-Journalens* stora miljövärdnummer hade man inte enbart lyckats få Tage Erlander att lägga sig ned i gräset med två maskrosor i handen. Tidningen stoltserade även med en specialskrivna krönika av Gösta Ehrensvärd. Detta var första gången sedan den 10 februari som Lundaprofessorn själv höll i pennan och han använde den till att ställa stora och svåra frågor utifrån ett globalt rättviseperspektiv. Han framhöll att svårigheterna krävde ”ett uppåtbåd av tekniskt kunnande, klokhet, humanitet och förutseende” och frågade sig om vi verkligen hade det. FN-konferensen i Stockholm skulle bli svaret på hur långt vi hade kommit på vägen.⁵⁶¹ Konferensen var – som jag ser det – kulmen på det samhälleliga kunskapsgenombrottet i Sverige.